ISSN 2591-1201 LETNIK 2 • 2018 • ŠTEVILKA 2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva
Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor
ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov
www.scnr.si

Leto izida: 2018

Redakcija te številke je bila zaključena 10. 12. 2018.

Lektoriranje in prevod povzetkov
Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom
Inštitut Karantanija

Tisk
Nonparel, d. o. o.

Naklada
300 izvodov

Letna naročnina
25 €

Cena posamezne številke
15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 2 • 2018 • ŠTEVILKA 2

VSEBINA

Andreja Valič Zver
Dr. Tamara Griesser Pečar – ob življenjskem jubileju
7

Razprave

Milko Mikola
Westni – celjski veleindustrialci
21

Mirjam Dujo Jurjevčič
Revolucionarno nasilje na Bloški planoti leta 1942
59

Miha Drobnič
Delovanje taborišča Šentvid
87

Damjan Hančič
Odnos kamniške partije do Katoliške cerkve v prvih povojnih letih
117

Jelka Piškurić
Upravna ureditev Ljubljane in njenih občin v času socializma
135

Predstavitev zgodovinskih virov

Renato Podbersič
Spomini Srečka Šuligoja iz leta 1945
157

Igor Grdina
Marksistični center zaseda
181

Recenzije

Tomaž Kladnik
Blaž Torkar in Miha Kuhar, Zadnja bitka na Soči 1917, Založba Mohorjeva, Celovec 2018
205

Jelka Piškurić
Marjeta Pisk, Vi čuvarji ste obmejni, Pesemska ustvarjalnost Goriških brd v procesih nacionalizacije kulture, Založba ZRC SAZU, Ljubljana 2018
209

Predstavitev zgodovinskih virov

Prejeto: 22. 11. 2018
1.02 Pregledni znanstveni članek

Ddr. Igor Grdina[1]

Marksistični center zaseda

Izvleček

Na 3. seji sekcije Marksističnega centra Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije za idejna vprašanja zgodovinopisja je 26. decembra 1978 potekala primarno politična razprava o knjigi tedaj že pokojnega marksističnega pisca, a nečlana Zveze komunistov Slovenije Dušana Kermavnerja o politični zgodovini Primorske ob koncu prve svetovne vojne in med italijansko okupacijo. Debata je bila značilna za totalitarno naravo samoupravnega sistema v SFRJ, saj je obravnavanega raziskovalca, ki se ni več mogel braniti, izpostavila politični, metodološki, znanstveni in moralni kritiki. Diskusija pa je bila dejansko predvsem v funkciji odvračanja pozornosti od načrtov Zveze komunistov Jugoslavije za pridobitev popolnega nadzora nad šolstvom. To nalogo so jugoslovanski komunisti zadali na svojem 10. kongresu.

1 Ddr. Igor Grdina, znanstveni svetnik, Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, igor.grdina@zrc-sazu.si.

KLJUČNE BESEDE: komunisti, Marksistični center Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, zgodovinopisje, Dušan Kermavner, Milica Kacin-Wohinz, usmerjeno izobraževanje

Abstract

During the third session of the Section of the Marxist Centre of the Central Committee of the League of Communists of Slovenia for Conceptual Questions of Historiography on 26 December 1978, a primarily political discussion about a book by the Marxist writer Dušan Kermavner took place. Kermavner was not a member of the League of Communists of Slovenia and was already deceased at the time. The book was about the political history of the Primorska region at the end of the First World War and during Italian occupation. The debate was typical of the totalitarian nature of the self-government system in the SFRY (Socialist Federal Republic of Yugoslavia) as it exposed the researcher, who was no longer able to defend himself, to political, methodological, scientific and moral criticism. The discussion was actually mainly intended for diverting attention away from the plans of the League of Communists of Yugoslavia to gain complete control over the education system, which followed its 10th congress.

KEY WORDS: Communists, Marxist Centre of the Central Committee of the League of Communists of Slovenia, historiography, Dušan Kermavner, Milica Kacin-Wohinz, vocation-oriented education

Sredi decembra 1978 je na vrsto ljubljanskih in primorskih naslovov priromala poslanica, ki jo je signiral Ivan Križnar v vlogi predsednika sekcije za idejna vprašanja zgodovinopisja Marksističnega centra (MC) Centralnega komiteja (CK) Zveze komunistov Slovenije (ZKS).[2] Visoki naslov, ki je bil tedaj že nepogrešljiv člen enega najpomembnejših ustavnih faktorjev titoističnega režima[3] in se je kot tak mogel pohvaliti s trdnim

2 Ivan Križnar je bil v letih 1974–1979 tudi vodja Zgodovinskega arhiva CK ZKS. Pozneje je postal še predsednik Komisije za proučevanje zgodovine ZKS pri Predsedstvu CK ZKS. Na tem položaju je do leta 1989 nadaljeval delo narodne herojinje Lidije Šentjurc - Julke. Slednja je omenjeno komisijo vodila v obdobju 1969–1980. Čeprav naj bi se ta organ glede na svoje ime ukvarjal le s tematizacijo preteklosti organiziranih komunistov, je posegal širše, v zgodovino nasploh. Tako se je Lidija Šentjurc vmešavala tudi v splošna metodološka vprašanja. Leta 1977 je dve publikaciji s tega področja povsem jasno označila za »naša napotila«. Služili naj bi kot kažipot pri pisanju novejše zgodovine sploh, ne le tiste, ki zadeva življenje in podvige organiziranih komunistov. V tem smislu je tudi posebej pohvalila referat »tovarišice« Jere Vodušek na simpoziju v Domžalah 20. maja 1977. Njen prispevek, ki je zadeval problematiko historičnih orisov za obdobje po letu 1945, je označila za »pionirsko delo«. Glejte v: »Iz diskusije. Lidija Šentjurc, predsednica zgodovinske komisije pri CK ZKS«, v: *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, št. 2/1977, str. 123, 125.

3 Poslednja ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) – tista iz leta 1974 – je ZK posredno, po njenem vodji, vzpostavljala kot ustavni faktor. Tako je dotlej vse od avgusta 1921 ilegalno delujoča strankarska organizacija dobila pravno pokritje za svoj obstoj in delovanje. V 321. členu Ustave SFRJ iz leta 1974 je bilo določeno, da je predsednik Zveze komunistov Jugoslavije po položaju član državnega predsedstva. Podobno je bilo tudi na republiškem nivoju. Predsednik Predsedstva CK ZKS je bil po položaju član predsedstva Socialistične republike Slovenije. To je določal 383. člen njene ustave.

položajem v strukturi oblasti,[4] je svojo veliko moč izražal kar najbolj transparentno, z odstopanjem od jezikovnega standarda. Celo ime ulice ter najsevernejše članice Titove federacije in njenega glavnega mesta je bilo na uradni glavi dopisa natisnjeno z malo začetnico.[5] Totalitarni režimi so s poseganjem

4 Na veliko politično težo MC CK ZKS, ki je bil ustanovljen leta 1972, ukinjen pa 1990, opozarja zapisnik skupne seje tega organa in »komisije za zgodovino ZKS« 7. novembra 1989. Oba foruma sta tedaj menila, da mora vladajoča stranka tudi v primeru prenehanja njunega delovanja imeti kakšno telo, ki se bo ukvarjalo s preteklostjo. Izrecno so v zvezi s tem govorili o »servisu« vodstva ZKS. V isti sapi so si hoteli zagotoviti tudi vpliv na znanstveno delo. Tako so sodili Branko Babič, Martin Ivanič, Ivan Križnar, Niko Lukež, Jože Peterkoč, Lidija Šentjurc, Dušan Biber, Vinko Hafner, Zdravko Troha in Božo Repe, ki je sklep o tem tudi zapisal. Zapisnik s te seje hrani Arhiv Republike Slovenije: Odd. I, AS 1589 CK ZKS (2 str.), šk. 1081. Zares je bilo potem ustanovljeno Znanstveno in publicistično središče v sestavi CK ZKS – Stranke demokratične prenove.

5 Natisnjena glava dopisa je bila taka:

> CK ZKS
> centralni komite
> zveze komunistov slovenije
> tomšičeva 5
> 61000 ljubljana

Njena grafična podoba je bila precej zahtevna. Kratica organa, ki je bila zapisana z veliki črkami, je bila živo rdeča, običajne besede pa so bile natisnjene v črni barvi. Več kot očitno je hotela komunistična organizacija s takim pristopom k oblikovanju poudariti svojo avantgardnost in je pri rušenju pravopisnega standarda sledila radikalno modernističnim tipografskim trendom, ki so se uveljavili v umetnosti. Nemara se je vladajoča stranka tako skušala približati kulturniško-izobraženskim krogom, v katerih je Edvard Kardelj po Stalinovem opozorilu videl zelo problematičen segment prebivalstva. Glejte v: Edvard Kardelj, *Spomini. Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, NIRO Radnička štampa, Beograd, 1980, str. 71.

v poimenovanja, pravopis in besedotvorje[6] radi kazali svojo moč. Tako so jo na najočitnejši način demonstrirali pred očmi slehernika. Marksisti so bili med najočitnejšimi zagovorniki Fichtejeve misli, da jezik bolj oblikuje ljudi kakor pa ti jezik.[7]

Ko so naslovniki pisma predsednika sekcije MC CK ZKS za idejna vprašanja zgodovinopisja pred seboj razgrnili celotno poslanico, je v njihovo vidno polje prišlo vabilo na izjemno pomemben sestanek. K vsaki od točk dnevnega reda so bili povabljeni tudi eksperti, med katerimi nekateri nikoli niso vpisali svojega prepričanja v katero koli stranko. Dopis, ki ga je signiral Ivan Križnar, se je glasil tako:[8]

6 Na Slovenskem so bili po drugi svetovni vojni preimenovani številni kraji, plače so postale osebni dohodki, vladajoča partija in njene transmisije družbenopolitične organizacije, direktorji individualni poslovodni organi itd. Prav tako se je začela beseda maršal pri označevanju Josipa Broza pisati z veliko začetnico. Na tvorbo kratic so vplivali tudi politični zasuki. Tako so bili neposredno po drugi svetovni vojni čislani akronimi – npr. Nama (Narodni magazin) ali informbiro (informacijski biro) –, pri čemer je treba računati na vpliv zgledov iz Sovjetske zveze. Tudi oznaka KPJ se je izgovarjala na tak način, kot kápéjót. Pozneje so bile dovolj pogoste tudi črkovalne kratice, npr. SZDL. Skoraj vsi organi so se lahko pohvalili s tovrstnimi oznakami. Zlasti v ironistični rabi pa se je pri nekaterih obdržal »akronimizirani« izgovor, CK ZK je tako bil v ljudski rabi pogosto cékázéká.

7 Johann Gottlieb Fichte, *Izbrani spisi*, Slovenska matica, Ljubljana 1984, str. 372. Fichte je bil za marksiste pomemben in deloma celo čislan filozof, zato njegov vpliv nanje ni presenetljiv. Glejte v: Darko Štrajn, »Fichte – filozof svobode«, v: Fichte, *Izbrani spisi*, str. 395–398, 412.

8 Prepis ohranja značilne napake izvirnika (pri pisanju priimkov – Kermauner, Šišković), saj je te mogoče srečati samo pri 3. točki dnevnega reda. Neskrbnost pri pisanju namreč na svoj način izraža odnos oblastnega organa do nje.

MARKSISTIČNI CENTER
Številka: 44/20-78
Datum: 11. 12. 1978

Vabilo

Vabimo Vas na 3. sejo sekcije za idejna vprašanja zgodovinopisja, ki bo v torek, dne 26. decembra 1978 ob 9. uri v prostorih CK ZKS, Ljubljana, Tomšičeva 5, pritličje, mala dvorana.

Predlagam naslednji dnevni red:

1. Potrditev zapisnika zadnje seje in pregled realizacije sklepov.
2. Razprava o osnutku učnega načrta za pouk zgodovine v usmerjenem izobraževanju (osnutek bo obrazložil akademik dr. Bogo Grafenauer).
3. Razprava o knjigi dr. Dušana Kermaunerja »Temeljni problemi primorske politične zgodovine«.
4. Projekt zgodovine revolucionarnega mladinskega gibanja Jugoslavije.
5. Razno.

Tovariški pozdrav!

Žig št. 2 ZKJ Zveza Komunistov Slovenije. Centralni komite. Marksistični center

Predsednik sekcije:

Ivan Križnar

Priloge:

1. osnutek učnega načrta za pouk zgodovine v usmerjenem izobraževanju
2. projekt zgodovine revolucionarnega mladinskega gibanja Jugoslavije (samo zgodovinarjem, ki znanstveno raziskujejo najnovejše obdobje).

Vabljeni:
K 2. točki: dr. Bogo Grafenauer, dr. Ignacij Voje, prof. Štefan Trojar,
K 3. točki: France Klopčič, dr. Milica Kacin-Wohinz, dr. Karel Šišković, Branko Marušič, mag. Boris Gombač, Julij Beltram, dr. Franc Rozman, dr. Janko Prunk, dr. Tone Zorn
K 4. točki: dr. Slavko Kremenšek, Anka Miklavčič, Vilma Pirkovič in Vida Mikuž.

Ključnega pomena je bila brez dvoma druga točka dnevnega reda. Usmerjeno izobraževanje je bilo namreč izrazito političen projekt. Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ) se je zanj odločila na svojem 10. kongresu, ki je potekal od 27. do 30. maja 1974 v Beogradu. To zborovanje je tako dejansko kot simbolno utrdilo zmago ikonodulov, ki so s sprejemom izjemno kompliciranе ustave[9] malo prej v praksi »zabetonirali« praktično nespremenljive temelje oblastne strukture, nad mlajšimi in manj predvidljivimi iskalci poti v prihodnost. Radikalne predrugačitve sistema po legalni poti so bile poslej onstran praga realno mogočega, kar se je pokazalo ob razpadanju SFRJ. Ponovna vzpostavitev CK, ki je bil na 9. kongresu ZKJ nadomeščen s konferenco, in Brozova izvolitev za predsednika stranke brez omejitve trajanja mandata sta bili znamenji, da se nikakršnemu ikonoklazmu ne bo popuščalo.[10]

Med področji, ki jih je bilo treba komunistom povsem obvladati, je bila šola izjemnega pomena – še zlasti zato, ker je odpirala možnost nadgeneracijskega prenašanja razumevanj in pojmovanj oblastnega vrha. Zato je bila o tem sprejeta tudi

9 Glejte v: Jože Pirjevec, *Jugoslavija. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*, Založba Lipa, Koper 1995, str. 338–340.

10 Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1978. Drugo izdanje*, Nolit, Beograd 1981, str. 599.

posebna resolucija.[11] Že prej pričakovana nova šolska reforma je tako dobila smer, kmalu pa tudi šefa (in) ideologa – Stipeta Šuvarja.[12] Sprejetje novega kazenskega zakona SFRJ je potem leta 1976 močno otežilo sleherno kritiko sistema in režima, saj je bilo mogoče nestrinjanje z oblastjo hitro okvalificirati kot sovražno propagando po razvpitem 133. členu.[13] Enajsti kongres ZKJ, ki se je sestal leta 1978, je mogel ugotoviti, da so se pričakovanja oblastnega vrha uresničila. Zato je poudaril pomen idejnopolitične enotnosti, ki je postala ključni element nadaljnjega razvoja po začrtanih smernicah.[14]

Uvedba usmerjenega izobraževanja je bila ena prioritetnih nalog vladajoče strukture. Komunisti so pri daljnosežni šolski reformi potrebovali samo imena strokovnjakov, medtem ko jih njihovo znanje ni moglo zares zanimati. Zato Križnarjevo vabilo na zasedanje sekcije MC CK ZKS za idejna vprašanja zgodovinopisja pri 2. točki tudi ni predvidevalo posebej številne udeležbe ekspertov. Nanj so bili povabljeni Bogo Grafenauer, ki je po drugi svetovni vojni v Ljubljani zaradi svoje mrzlične dejavnosti postal sinonim za historiografijo, tedanji predsednik Zgodovinskega društva za Slovenijo Ignacij Voje in bivši srednješolski profesor Štefan Trojar.[15] Prvi je bil nad

11 Jana Baćević, »‚Pogled unazad': antropološka analiza uvođenja usmerenog obrazovanja u SFRJ«, v: *Antropologija*, št. 1/2006, str. 113.

12 Stipe Šuvar, *Škola i tvornica. U susret reformi odgoja i obrazovanja*, Školska knjiga, Zagreb 1977.

13 Kazenski zakon Jugoslavije je bil objavljen v Uradnem listu SFRJ, št. 44-654/76 8. oktobra 1976, veljati pa je začel 1. julija naslednjega leta.

14 Petranović, *Istorija Jugoslavije*, str. 600.

15 Štefan Trojar je malo prej, septembra 1977, postal predavatelj metodike zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Do aktualne politične usmeritve je izkazoval afirmativen odnos. Leta 1980 je na enem od predavanj, denimo, izjavil: »Marksizem nam daje izhodišče za vrednotenje zgodovinskih pojavov, merila glede na to, kaj je v družbenem razvoju in dogajanju bistveno in odločilno, kot tudi dialektično-

projektom usmerjenega izobraževanja sprva navdušen in je zavračal vse skeptike med kolegi. Čez čas pa je bil tudi sam hudo razočaran, saj je uvidel, da je šolska reforma politicum.[16]

Potemtakem ni čudno, da problematika 2. točke 3. seje sekcije MC CK ZKS za idejna vprašanja zgodovinopisja v strokovnih krogih ni posebej močno odmevala. Zato pa je bilo povsem drugače z nadaljevanjem zasedanja. K pretresu knjige Dušana Kermaunerja *Temeljni problemi primorske politične zgodovine* je bilo poklicanih mnogo več zgodovinarjev. Razprava ob tej točki dnevnega reda, ki je bila posneta in potem v avtorsko redigirani obliki tudi objavljena,[17] je vse do

-materialistično pojmovanje zgodovinskega razvoja.« Glejte v: Štefan Trojar, »Zasnovanost pouka zgodovine v 3. in 4. razredu usmerjenega izobraževanja«, v: *Zgodovinski časopis*, št. 1–2, 1981, str. 33; Danijela Trškan, »Štefan Trojar – sedemdesetletnik«, v: *Zgodovinski časopis* št. 2, 2001, str. 275. V ohranjenem gradivu iz časa pred uvedbo usmerjenega izobraževanja ni sledov o tem, da bi se omenjeni didaktični strokovnjak kakor koli poskušal upirati izbrisu gimnazij iz šolskega sistema, čeprav je do poletja 1977 sam poučeval v tovrstni prosvetni ustanovi. Avtor razprave se iz svojih študijskih let (1984–1988) spominja, da je Štefan Trojar na predavanjih iz didaktike zgodovine na tem področju še posebej cenil dosežke Nemške demokratične republike v poklicnih šolah.

16 O tem je Stane Granda avtorju razprave 11. oktobra 2018 povedal naslednje: »Grafenauer je bil v začetku navdušen nad usmerjenim izobraževanjem. Videl je možnost za to, da bo zgodovino v šoli naredil za čisto takšno, kot si jo predstavlja. Svaril sem ga, rekel sem mu, da je to partijski projekt. Zgodovino bodo komunisti spremenili, a po svoji meri – ne po njegovi. Rekel mi je: ‚Dajte mir s to svojo črnogledostjo, Granda.' Pol leta pozneje pa ni bil več čisto nič navdušen nad reformo. Sam je začel tožiti o tem, da si reformatorji ne dajo ničesar dopovedati. V Sloveniji smo bili zadnji pri uvajanju usmerjenega izobraževanja v srednje šole. Veliko bi se lahko naučili iz polomije, ki je nastala v Srbiji, na Hrvaškem, v Bosni … A Grafenauer je bil prepričan, da bodo slovenski komunisti poslušali njega. Seveda ga niso.«

17 »Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja ‚Temeljni problemi pri-

danes ostala pomemben dogodek v kolektivnem spominjanju zgodovinarjev na Slovenskem, čeprav je bila glede na celotno sejo dejansko obrobna. Šlo je za spektakel, ki so ga komunisti skrbno pripravili, da so ob snovanju vedno realnejših načrtov za ideološko-politično polastitev šole zaposlili pozornost historikov. Nazadnje so razpravo, ki je bila zaradi prevladovanja monološke strukture med slovenskimi zgodovinarji nekaj neobičajnega, celo uspeli umestiti v zavest več generacij historikov kot dogodek izjemnega pomena.

Toda nevabljenost nekaterih strokovnjakov, ki so se raziskovalno ukvarjali s tržaško in primorsko problematiko – denimo Vasilija Melika, ki je bil odličen poznavalec stanja v vseh slovenskih deželah v obdobju habsburške monarhije in slovenskega liberalnega tabora v dobi kraljevske Jugoslavije[18] – ter naknadni angažma drugih[19] dokazujeta, da odločujoči faktorji

morske politične zgodovine'«, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* št. 1–2, 1978–1979, str. 69–107.

18 Še posebej bode v oči nevabljenje Vasilija Melika zato, ker je leta 1973 objavil zapis o knjigi Milice Kacin-Wohinz o Slovencih pod italijansko zasedbo po premirju novembra 1918, ki se je znašla v žarišču Kermavnerjeve kritike. Glejte v: Vasilij Melik, »Milica Kacin-Wohinz, Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918 do 1921. Maribor 1972, 468 str.«, v: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* št. 1–2, 1973, str. 326, 327. Nemara je bil Melik za organizatorje razprave v okvirih MC CK ZKS neprimeren zato, ker je v navedenem zapisu opozarjal na zbirko *Zgodovina Slovencev 1918–1945*, za katero naj bi skrbel inštitut, ki je zaposloval Milico Kacin-Wohinz. Rezultati naporov v tej smeri nikakor niso bili bleščeči in so zastavljali neprijetna vprašanja o organizaciji in učinkovitosti dela v omenjeni ustanovi.

19 K razpravi prvotno, denimo, nista bila povabljena Fran Zwitter in Franc Rozman. Zato pa v njej niso sodelovali Branko Marušič, Boris Gombač, Janko Prunk in Tone Zorn. Med politiki je umanjkal glas Julija Beltrama, zato pa so prišli – verjetno po želji odločujočih faktorjev MC CK ZKS – drugi veljaki komunističnega režima. Tudi nekateri zgodovinarji so bili na zasedanju 26. decembra 1978 nedvomno zaradi potreb sklicatelja.

MC CK ZKS niso imeli v mislih vpeljave dialoške strukture v raziskovanje nekdanjosti, temveč le usmerjevalni pogovor, ki naj povsem poenoti odtenke v pogledih posameznikov. Zato so se strankarsko neorganiziranega pokojnika Kermavnerja, ki si je ob koncu življenja drznil zapisati nekaj kritičnih pripomb o delu članice KPS in KPJ Milice Kacin-Wohinz,[20] lotili tudi z zastavljanjem vprašanja o »tovariškosti« njegovega ravnanja. Polemičnost do članice vladajoče stranke in kritika njenih stališč sta bili razumljeni kot izraz povsem neprimernega odnosa.[21] Značilno pa ni nihče na Kermavnerjev naslov usmeril očitka o nekolegialnosti. Prostora za zastavljanje vprašanj v zvezi s pripadnostjo poklicu in njegovim interesom v razpravi preprosto ni bilo.

Za odločujoče faktorje MC CK ZKS in organizirane zgodovinarje, ki so menili, da so s knjigo Milice Kacin-Wohinz *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918–1921* trdno postulirali svoje poglede na določeno problematiko, je bilo najbolj šokantno dejstvo, da se je uspelo v javnosti artikulirati tudi drugačno stališče. Posebej nerodno je bilo dejstvo, da je raznoglasje ustvaril marksist, torej človek iz istega svetovnonazorskega tabora.[22] Seveda pa Dušan Kermavner med pisanjem

Značilno je Dušan Nećak nastopil v vlogi uvodničarja. Glejte v: »Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja ‚Temeljni problemi primorske politične zgodovine'«, str. 70, 71.

20 V razpravi je bilo posebej poudarjeno, da je Milica Kacin-Wohinz že od svojega 13. leta članica SKOJ-a, potem pa je postala komunistka in priznana marksistična zgodovinarka. Glejte v: »Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja ‚Temeljni problemi primorske politične zgodovine'«, str. 106.

21 »Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja ‚Temeljni problemi primorske politične zgodovine'«, str. 106, 107.

22 France Klopčič, ki je neutrudno zagovarjal poglede Dušana Kermavnerja, je stališča slednjega vrh vsega izjemno domiselno prikazoval kot zgodovinsko konkretizacijo Kardeljevih tez. Zato je lahko z vso ostrino

knjige *Temeljni problemi primorske politične zgodovine* ni bil organiziran komunist in ga partijska disciplina ter načelo poenotenja po metodah demokratičnega centralizma nista zavezovala. V trenutku razprave v okvirih MC CK ZKS je bil celo že pokojen – in vendar je bilo treba njegova stališča zavrniti! Pripisovanje netovariškosti je bilo potemtakem pomensko povsem izpraznjen očitek. Njegovo pojavljanje pa opozarja na to, da na štefanovo 1978 na Tomšičevi 5 beseda ni tekla o znanosti.

Enak sklep je mogoče izluščiti tudi iz prispevkov nekaterih razpravljavcev, ki so se posvetili vsebini obravnavane historiografske študije. Glede na to, da je bil raziskovalni pristop v knjigi *Temeljni problemi primorske politične zgodovine* s stališča marksističnih postulatov skrajno pomanjkljiv, na kar je povsem točno opozoril največji poznavalec zgodovine socialne demokracije na Slovenskem Franc Rozman,[23] je jasno, da pretres samega Kermavnerjevega dela ni imel resnega znanstvenega upravičila. Pa tudi opravičila ne. S stališča marksistične historiografije, ki tudi v posamičnih analizah stremi k dialektičnemu sinteziranju, je nedvomno šlo za mnogo slabše – in parcialnejše – delo kakor v primeru študije Milice Kacin-Wohinz. Navsezadnje celo Kermavner kritizirani kolegici ni v celoti odrekal pripadnosti tej paradigmi, res pa je, da jo je mestoma ironiziral, kar je kot problem izpostavil Dušan Nećak.[24]

Najgloblja težava potemtakem niti v okviru marksističnega tabora in njegovega zelo samozavestnega zgodovinopisja ni

nastopal proti vsakršni reviziji, ki se je manifestirala skozi sleherno drugačno mnenje. Glejte v: »Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja ‚Temeljni problemi primorske politične zgodovine'«, str. 91–95.

23 »Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja ‚Temeljni problemi primorske politične zgodovine'«, str. 103.

24 »Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja ‚Temeljni problemi primorske politične zgodovine'«, str. 106.

bila knjiga Dušana Kermavnerja, saj je imela že na prvi pogled očitne slabosti. Če je obstajal v zvezi s *Temeljnimi problemi primorske politične zgodovine* kak resničen problem, je bil docela političen, saj je avtor knjige našel nekaj zvestih zagovornikov v vrstah vladajoče stranke, ki pa je prisegala na leninistični princip demokratičnega centralizma.[25] Šlo je za idejnopolitični odklon. O tem je brez kakršnega koli poskusa zamegljevanja dejanskega stanja spregovoril Janko Pleterski.[26] Razprava o Kermavnerjevi knjigi se je v tem duhu tudi sklenila. Zagovorniki njenega avtorja so ostali v manjšini. Z razpravo o Kermavnerjevi netovariškosti so bili ob sklepu debate popolnoma poraženi na vseh nivojih. Potemtakem ni čudno, da je diskusija lahko bila v prirejeni – avtorizirani – obliki objavljena. To je napovedal že Ivan Križnar ob njenem sklepu.[27] Naknadno objavljeni reakciji dveh udeležencev razprave – Franceta Klopčiča in Milice Kacin-Wohinz – na posamezne v njej izrečene besede so samo še poudarjale skrajno nadzorovani značaj diskusije, katerega cilj je bil oblikovanje oficialnega stališča organiziranih subjektivnih sil.[28]

25 Značilno je bila pobuda za razpravo, ki jo je priredila sekcija MC CK ZKS za idejna vprašanja zgodovinopisja neskrivano politična: predlog za sejo o Kermavnerjevi knjigi je podal Branko Babič. Slednji se je očitno bal sleherne možnosti neenotnosti med komunisti. Po njegovem uničujočem porazu v boju za skrajno levičarske glasove v coni A Svobodnega tržaškega ozemlja proti Vittoriu Vidaliju, ki je sledil sporu med sovjetskim in jugoslovanskim politbirojem leta 1948, je bil takšen strah pri Babiču povsem razumljiv.

26 Janko Pleterski je nedvoumno povedal: »Danes razpravljamo predvsem o idejnopolitičnem vidiku dela.« Glejte v: »Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja ‚Temeljni problemi primorske politične zgodovine'«, str. 85.

27 »Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja ‚Temeljni problemi primorske politične zgodovine'«, str. 107.

28 »Razpravljanja«, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* št. 1–2, 1980, str. 95–105.

Zato pa so v istem času komunisti lahko brez prehudih motenj uspešno kovali načrte za popolno obvladanje šole in pri tem celo uspeli ustvarjati vtis, da imajo podporo stroke. Značilno k razpravi o 2. točki dnevnega reda 3. seje sekcije MC CK ZKS za idejna vprašanja zgodovinopisja niso vabili širokega kroga ekspertov, prav tako pa se jim je ni zdelo potrebno objaviti. V praksi so skrajno premeteno izrabili razcep med raziskujočim in patetičnim jazom, o katerem je pisal Paul Ricoeur:[29] slovenski historiki, med katerimi so nekatere zaradi vpisa lastnega prepričanja v vladajočo stranko vseskozi čvrsto vezala načela demokratičnega centralizma, so imeli zelo omejen prostor strokovnega nastopanja v javnosti. Prav tako sta njihova dela strogo motrili Križnarjeva sekcija in komisija Lidije Šentjurc. Na razpravi v okvirih MC CK ZKS se je zgodovinarjem bržčas zdelo, da končno dobiva besedo njihov raziskujoči jaz – v tem duhu so nastopili zlasti Fran Zwitter, Ferdo Gestrin in Franc Rozman (prvi tematsko, drugi metodološko, tretji pa na obeh ravneh),[30] a dejansko je ves napor v tej smeri izzvenel le kot velika gesta. Bili so videti kot poslednji branilci metodološko čistega in povsem strokovnega nastopanja zgodovinarjev v javnosti. Pri tem sta Gestrin in Rozman opozarjala na postulate marksistične historiografske paradigme, ki bi morala presegati partijnost. Kontekst izmenjave mnenj je njihovim besedam brez dvoma dajal značaj izraza patetičnega jaza.

Trdnost vtisa o tem še podčrtuje tudi nedavna najdba zapiskov enega od udeležencev razprave v okvirih sekcije MC CK ZKS za idejna vprašanja zgodovinopisja 26. decembra 1978. Na hrbtni stani vabila, ki je njegovemu prejemniku služilo za

29 Paul Ricoeur, *Histoire et Vérité*, Seuil, Pariz, 1955, str. 34.

30 »Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja ‚Temeljni problemi primorske politične zgodovine'«, str. 81–84, 103–105.

bralno znamenje pri prebijanju skozi prvi del študije Milice Kacin-Wohinz *Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev v letih 1921–1928*,[31] se je ohranila naslednja zabeležka o poteku seje:[32]

Ad 3) ? – Nečak[:] Vrednotenje narod. [= narodnjaške] in del. [= delavske] politike v tej problematiki
1) vloge pol. [= političnih] predstav. [= predstavnikov] – pri romanju v Benetke
2) politika slov. [= slovenskih] soc. [= socialistov oziroma socialdemokratov] v času tik po koncu vojne (Tuma, Njiva ipd.)
3) revol. [=revolucionarno] vrenje 1918–1920 (v prvih dneh; v l. 1919/20)
4) pomembnost narodnj. [= narodnjaške] in del. [= delavske] narodne politike v tej sredini

Klopčič: Knjiga je primer kritičnosti in da treba ponovno pisati zgodovino (taka nova ugotovitev
a) poklonitev predstavnikov nar. [= narodnega] sveta – došljemu guvernerju (novo pismo Rybař-Vilfana)
b) o »vstopu« namesto »pripomoči«)
Zavrača udeležbo naših predstavnikov! (zavrača tudi vrsto napačnih prikazov)
Temu »vstopu« nasproti postavlja drugo alternativo! – del. [= delavsko] svobodno republiko! – H. [= Henrik] Tuma.

31 Študija, ki je obsegala dva zvezka, je izšla v Kopru in Trstu leta 1977.

32 Zapiski so postali last avtorja razprave z nakupom obeh zvezkov knjige *Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev v letih 1921–1928* avgusta 2018 v ljubljanskem Trubarjevem antikvariatu. V pričujočem prepisu so ohranjene vse ortografske značilnosti izvirnika, tudi izpusti črk ter mestoma napačna distribucija znamenj za trdi in mehki č. Okrajšave so razvezane v oklepaju.

c) R. Golouh + Ferfolja (vodstvo soc. [= socialno] dem. [= demokratskega] del. [= delavstva])in njuno sodelovanje z narodnjaškim taborom.
– odcep in združitev z it. [= italijansko] soc. [= socialno] dem. [= demokratsko] stranko. Kerm. [= Kermavner] skritiziral Njivo in Regentovo pripovedovanje.

d) pariška mirovna konferenca (povsem skritizira R. [= Rudolfa] Golouha in nj. [= njegove] spomine! Ko odtrga slov. [= slovenske] soc. [= socialne] dem. [= demokrate] od revolucion. [= revolucionarnega] vala.)
Odpor avtorja proti antantofilstvu.
Proti »narodnem bolševizmu«

e) v pogl. [= poglavju] 5 in 6. skuša prispevati k dogajanju pri Slov. [= Slovencih] v l. [= letu] – 1921. Ni pa poglavja, ki ga sicer navaja: kako so slov. [= slovenski] komunisti (z it. [italijanskimi]) sredi 20-let privedli k novim pogledom (misli na Martelanca) v nar. [= narodnem] vprašanju.

Avtor proti nacionalizmu – to so temeljni problemi prim. [= primorske] polit. [= politične] zgodovine.

M. [= Milica] K. [= Kacin]-W. [= Wohinz]: Ali revol. [= revolucionarnost] močna ali ni? Dobro zavrača določene kritike na to!

Zwit. [=Zwitter]: »Vstaja« – to se precenjuje! Je proti temu terminu! Saj bi It. [= Italijani] v vsakem primeru prišli!

– H. [= Henrik] Tuma – imel načrt – da se proglasi posebna soc. [= socialistična] republika v Trstu, da bi to bil revol. [= revolucionarni] nastop! Cvit. [= Zwitter] pa trdi, da je T. [= Tuma] bil avstromarksist (da treba ohraniti polit. [= politični] in gosp. [= gospodarski] okvir monarhije) in ne komunist. JSDS [= Jugoslovanska socialno demokratična

stranka] T. [= Tumovo] stališča zavrne in vodstvo gre v narodni svet! Res pa se tedaj v Trstu javljajo radikalnejše tendence v del. [= delavskih] vrstah. T. [= Tuma] se temu gibanju pravzaprav ni priključil – ga nekako občuduje! To v l. [= letu] 1918. Pozneje pa Tuma spreminja svoja stališča.

– Jug. [= Jugoslovansko] žrtvovanje Primorja na pariški konferenci? Febr. [= Februarja] 1919 je jug. [= jugoslovanska] delegacija v P. [= Parizu] zahtevala svoje teritorije (Istra, Trst, Goriška). A 23. apr. Wilsonova deklaracija – z nj. [= njegovo] linijo! Nato se da ta boj okarakterizirati kot boj: Wils. [= Wilsonova] linija – meje po londonskem paktu. Torej žrtvovanja res ni bilo, ne glede na končni razvoj!

– Deklaracijsko gibanje – K. [= Kermavner] trdi da ni razvoja; a to ni res (on se omejuje na politike!). Antantofilstvo! – res obe strani imperial. [= imperialistični] – a če bi ostali v av. [= avstro] og. [= ogrski] enoti – in če ne bi bilo tega gibanja – bi bil rezultat glede meje še bolj neugoden, kakor je bil!

Britovšek: Tumovo korespondenco izdat; Kermavner-kermavnerski, revolucionarsko itd. Knjiga je zanimiva in teze proučit, so tudi konstrukcije!

Pleterski: Tedaj jasno problem soc. [= socialistične] revol. [= revolucije], a šel 2X [= dvakrat] mimo: to pisci niso imeli v obravnavi, a 2.) tudi sam ni šel v tem pogledu do kraja. Vse delo K. [= Kermavnerja] od 1956 dalje velika celota: zavračanje nekega kritičnega stališča, ki se je pri drugih pojavljajo /navaja citat Kardelja/.
Vilfan; Grafe [= Grafenauer]; Klopčič: v knjigi manjka družb. [= družbeno]-gosp. [= gospodarska] pol. [= politična] analiza časa; ni dovolj načelnega o nacionalnem

> vprašanju. Omejil se bo na probleme: problem delegacije v Ben. [= Benetke]; jedro – torej ali je močna bila del. [= delavska] revolucija; Tuma – ni avstromarksist /– bil na levi!/ Opozarja na Ker. [= Kermavnerjevo] razpravo v JIČ [= Jugoslovenskem/Jugoslovanskem istorijskem časopisu] (1974?)
>
> Šišković; Rozman; Gestrin; Grafenauer; M. [= Milica] K. [= Kacin]-W [= Wohinz]; Nečak;

Očitno se je razpravljanje hudo zavleklo. Očitno je avtor zabeležk[33] izgubil interes za to, da bi pritisnil še piko na i in povzel tudi vsebino sklepne besede Ivana Križnarja, ki je izpričana v avtoriziranem zapisniku.[34]

Da so udeleženci zasedanja MC CK ZKS skušali kar najverodostojneje ohraniti vsebino razprave 26. decembra 1978, je zaradi zunanjih okoliščin jasno: odkrito vpletanje eminentno političnega organa v ocenjevanje historiografskih del je bilo nenavadno jasno znamenje totalitarne narave samoupravnega socializma. Snemalnim napravam vsi ljudje očitno niso zaupali in so si zato sami beležili potek debate. Ustavni faktor – kar je KPJ oziroma KPS tedaj bila – je pač imel dolgo in trdo roko. Historiografija je bila v krogih vladajoče stranke samoumevno

33 Avtorja zapiskov gre gotovo iskati med ljudmi, ki so prejeli redno vabilo na 3. sejo sekcije MC CK ZKS za idejna vprašanja zgodovinopisja, niso pa bili vabljeni k drugim točkam dnevnega reda zasedanja 26. decembra 1978. Gre tudi za človeka, ki je Frana Zwittra označeval kot Cvita. Ko sem Staneta Grando vprašal, kdo je za uglednega zgodovinarja uporabljal takšno nadomestno ime, mi je rekel, da precej dosledno Grafenauer, včasih pa tudi Gestrin.

34 »Razprava o knjigi dr. Dušana Kermavnerja ‚Temeljni problemi primorske politične zgodovine‘«, str. 107.

razumljena kot politicum, zato se Janko Pleterski ni prav nič čudil primarno tovrstnemu presojanju.

Potemtakem ni nič čudnega, da so se strokovnjaki za preteklost na zasedanje MC CK ZKS 26. decembra 1978 že vnaprej dobro pripravili. Tako so pet dni prej imeli članski sestanek Zgodovinskega društva za Slovenijo, na katerem je Branko Marušič predaval o Primorski ob razpadu Avstro-Ogrske.[35] Ta prireditev je bila nekakšno ogrevanje pred razpravo na Tomšičevi 5 in brez znanstvenega cilja. Predavatelj je namreč na začetku občinstvu zaupal, da ne bo povedal ničesar novega, temveč bo le povzel dotedanjo slovensko, hrvaško in italijansko literaturo,[36] daljše izmenjave mnenj, ki je sledila, pa so se udeležili Janko Pleterski, Ivan Križnar, Fran Zwitter, France Klopčič, Lojze Ude, Milica Kacin-Wohinz, Jože Vilfan in, seveda, Branko Marušič.[37]

Tudi pozneje je zasedanje sekcije MC CK ZKS za idejna vprašanja zgodovinopisja vznemirjalo pisce o preteklosti. Po vsej pravici je bilo znamenito, saj je že na njem prišla do izraza antirevizionistična vnema, ki je v naslednjih desetletjih močno zaznamovala nekatere pisce o slovenski in siceršnji preteklo-

35 Branko Marušič, *Primorski čas pretekli. Prispevki za zgodovino Primorske*, Založba Lipa, Založništvo tržaškega tiska, Goriški muzej, Koper 1985, str. 198–218.

36 Pisec zabeležk z zasedanja MC CK ZKS si je delal zabeležke tudi na tem sestanku. Te obsegajo štiri liste. Avtor te razprave jih je avgusta 2018 kupil hkrati s knjigo *Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev v letih 1921–1928* v ljubljanskem Trubarjevem antikvariatu. Na prvem od lističev takoj za naslovom piše: »[N]e bo nič novega«. Očitno gre za povzetek predavateljevega uvoda. Glejte tudi Marušič, *Primorski čas pretekli*, str. 215, 216 (opomba 1).

37 Enega od udeležencev diskusije pisec zabeležk ni poznal in ga je na drugem od štirih lističev označil z XY. To pomeni, da so se sestanka historikov 21. decembra 1978 udeležili tudi ljudje zunaj zgodovinarskih krogov.

sti.[38] Dotlej so namreč marksisti poudarjali svojo drugačnost v odnosu do tradicije. Revizija je bila prej zanje pozitiven pojem.[39] Potem ko so leta 1974 postali ustavni faktor, pa jih je vsaka sprememba začela motiti. V tem smislu je zasedanje sekcije MC CK ZKS za idejna vprašanja zgodovinopisja 26. decembra 1978 seveda značilno za svinčena sedemdeseta leta.[40] Bistveni poudarek seje pa je tako ali tako bil drugje – v pripravi usmerjenega izobraževanja kot skrajno neetičnega poskusa neslutenih razsežnosti na živih ljudeh.

38 Značilno se poskusi za zamenjavo Linhartove kompleksne koncepcije slovenske zgodovine s Knablovo, ki Slovence razglaša za pojav iz dobe življenja Janeza Nepomuka Primica, ne razglašajo za revizionizem, temveč jim krogi, ki slednjega najhuje kritizirajo, dajejo celo potuho. Vdor neznanstvenosti in nekritičnosti v preučevanje preteklosti pronon-siranih borcev proti spremembam njenega razumevanja vsekakor niti malo ne moti. Očitno gre tudi v tem primeru le za politiko.

39 Tako je še danes vsebina zborovanj slovenskih historikov v obdobju 1939–1984 opisana kot »revizija politične zgodovine«. Glejte v svetovnem spletu: http://zzds.si/zborovanja-zzds/ (2. december 2018).

40 Nevenka Troha, ki jo je zasedanje sekcije MC CK ZKS za idejna vpra-šanja zgodovinopisja 26. decembra 1978 zelo vznemirilo, meni, da je bil izid razprave kar presenetljiv. Zdi se, da skuša celo relativizirati kritični pogled na svinčena sedemdeseta leta, saj mu pripisuje pavšalnost. Glejte v: Nevenka Troha, »Milica Kacin-Wohinz«, *Zgodovinski časopis* št. 2, 2000, str. 277–284. Pri tem pa popolnoma spregleduje bistveno: da se je z eminentno historiografskim strokovnim problemom ukvarjal organ ustavnega faktorja in ga primarno postavil na idejno-politično raven. Prav to dejstvo pa opozarja na totalitarno naravo samoupravnega siste-ma v svinčenih sedemdesetih letih. Prav tako Trohova ne uvideva, da je bila razprava o Kermavnerjevi knjigi le zaslepljujoči ognjemet, bistveno pa je bilo pripravljanje usmerjenega izobraževanja.

The Marxist Centre Is in Session

Summary

During the third session of the Section of the Marxist Centre of the Central Committee of the League of Communists of Slovenia for Conceptual Questions of Historiography on 26 December 1978, an extensive but primarily political discussion about a book by the Marxist writer Dušan Kermavner took place. Kermavner was not a member of the League of Communists of Slovenia and was already deceased at the time. The book was about the political history of the Primorska region at the end of the First World War and during Italian occupation. The debate, to which some historians who were not affiliated with parties were also invited, was typical of the totalitarian nature of the self-government system in the SFRY (Socialist Federal Republic of Yugoslavia) as it exposed the researcher, who was no longer able to defend himself, to political, methodological, scientific and moral criticism. The latter also concluded the debate. The governing party, which even became a constitutional factor in 1974—it was mentioned in connection with its leader, who was a member of the Presidency of the SFRY—, was concerned by the fact that Dušan Kermavner dared criticise its member, whose work postulated her views on the issues of political history of the Primorska region between 1918 and 1921. The general discomfort that accompanied the discussion on 26 December 1978 is best illustrated by the recent discovery of notes that were made by one of the attendees of the third session of the Section of the Marxist Centre of the Central Committee of the League of Communists of Slovenia for Conceptual Questions of Historiography; the attendee

likely did not trust recording devices and chose to document the debate by himself.

The discussion about Kermavner's posthumously published book during the session on 26 December 1978 was mainly intended for diverting historians' attention away from the plans of the League of Communists of Yugoslavia to gain complete control over the education system, which followed its 10th congress. Only a much smaller circle of historians was invited to discuss that issue, which was dealt with in the same session; specifically, only three historians were invited, one of which was a methodology expert with an extremely positive attitude towards Marxism. The Communists refused to include any individuals who were experts in their field in their core project (the complete control over the education system).

The third session of the Section of the Marxist Centre of the Central Committee of the League of Communists of Slovenia for Conceptual Questions of Historiography drew plenty of attention in Slovenian historiography. However, it was thematically entirely uncritical since its depiction was based only on its consideration of the discussion on Kermavner's book and was only dedicated to professional questions. Authors who have written about this session of the Section of the Marxist Centre of the Central Committee of the League of Communists of Slovenia for Conceptual Questions of Historiography have so far entirely neglected the broader context of the session and the moral and political confrontation with Kermavner. The fact that mainly political and conceptual questions were at the forefront was openly stated by Janko Pleterski in the aforementioned session. Furthermore, authors have so far not considered a discussion of professional historiographical work in a political forum, which is simply not customary in democratic environments.